

JELES TÉGLÁK, JELES EMLÉKEINK 13.

A XIX. és XX. Bélyeges Téglá Napok előadásai

Pozsonyeperjes
2018. május 12.

Baja
2018. augusztus 25.

A szerkesztő megjegyzései:

➤ Jelen kiadványunk a 13. az időrendi sorban.

Az első négy füzet megjelenését követően – talán nem is remélve a hosszú ideig tartó periódust (meg a gyakorlatlanság miatt is) – utólag egy kalap alá vettük a két kiállítási katalógust (Gölle és Mosonmagyaróvár) az első kettő és a későbbi, évente esedékes "Bélyeges Téglá Napok" előadásainak összefoglalóival. Ez némi zavart okozott és okoz máig hatóan. A jelenleg használt számok tehát **sorszámok**. Az 5. füzetünktől kezdődően jelentetjük meg a sorszámokat a borítón. Az első négy füzet tehát így alakult:

1. *Ipartörténetünk "jeles" emlékei: A bélyeges téglák. Kiállítási katalógus, Gölle, 2009.*

2. *Jeles téglák, jeles emlékeink. Az I. és II. Bélyeges Téglá Napok előadásai. Saly-Ipolyság 2009. április 4. és Bálványos 2009. szeptember 26.*

3. *Jeles téglák, jeles emlékeink. A III. és IV. Bélyeges Téglá Napok előadásai. Dúzs 2010. május 8. és Baja 2010. szeptember 11.*

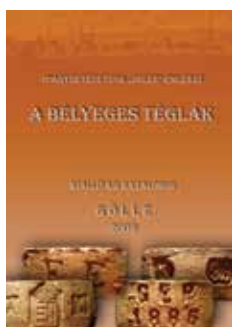
4. *Ipartörténetünk "jeles" emlékei: A bélyeges téglák II. Kiállítási katalógus, Mosonmagyaróvár, 2011.*

Göllei kiállítás

Előadások

Előadások

Mosonmagyaróvári
kiállítás

1. füzet

2. füzet

3. füzet

4. füzet

Az 5. kötettől kezdődően a számozás "töretlen", az aktuális sorszámokat a külső borítón feltüntettük.

Mostanra túl vagyunk a 20. Bélyeges Téglá Napok rendezvényen. A 13 eddigi kötetben több, mint 300 rövidebb-hosszabb tanulmányt jelentettünk meg, több ezer téglakép bemutatásával és több, mint 100 szerző tollából – sokuknak ezeken a hasábkon volt az első próbálkozása a cikkírással.

A több ezer téglabélyeg nagy részét sikerült feloldani, gyártóhoz, családokhoz, egyházakhoz társítani. Néhány esetben – a későbbi bővebb információk tükrében – a téglajelek kis hányadának magyarázata nem állja meg a helyét. Minden, korábban elhanyagolt területen történő kutakodás óhatatlan velejárója a tévedés. Esetünkben azonban senki nem vitathatja azt, hogy a "dekódolásaink" család-, egyház és településtörténeti, térképészeti, levéltári, könyvtári kutatásokon alapszanak. A néhány tévedés oka tehát a következtetés helytelen levonásából adódott. A kötetekben nem kaphattak helyet – és ezután sem kaphatnak – a tudatos hazugságok, légből kapott álomfejtések és megalapozatlan kitalációk.

➤ Ez évben a dolgozatoknak csak kisebb részét volt módunk lektoráltatni, tehát a lapban közölt cikkek többsége – ellentétben az eddigi gyakorlattal – külső lektorálás nélkül, a szerkesztőség felülvizsgálata és véleménye alapján jelennek meg. A szerzők személyesen vállalnak felelősséget az általuk leírtakért. A témával kapcsolatban szükség esetén a szerzők adnak további felvilágosítást.

Szakmailag ellenőrizte

Bolla Gyula¹

Bóra Pál²

Kádár József³

Kothenz Kelemen⁴

Késmárki Tibor⁵

Marczali Tamás⁶

Tartalomjegyzék

Méry Erzsébet: Egy „városon kívüli” ispotály végnapjai	5
Albert Zsolt: Gyórszentmártoni rendelkezések	8
Jencsky Ernő: Ganz gyártmányú téglagyári gépek az 1930-as években ⁶	14
Berki Márton: Melbourne-től Bostonig, Londonban (Beszámoló egy nemzetközi téglás konferenciáról)	17
Berki Márton: Meglepő helyeken... – Két téglakalando útja hegyeken, vizeken	21
Bíró Gyöngyvér: Árpád-kori tetőcserep-égető kemence a mezőhegyesi határban	25
Botka Csaba: Nemesi és bárói Prónay uradalmak és téglajeleik	33
Brandshott Csaba: Kalocsai érseki téglák a török hódoltság után I. (1710-1732)	42
Deszecsár Tomiszláv: Szemelvények Gara múltjából ⁴	45
Dibusz Ferenc: A Komáromy család kastélya Ottományban	50
Dibusz Ferenc és Herczig Béla: Schmiedegg és Nádasdy téglák Nádasdladányból és környékéről	54
Jencsky Ernő: Balatonendréd tégláégetők ⁵	57
Németh András dr.: A gróf Eszterházy család Baranya Vármegyében (avagy a baranyai „CIE” téglabélyegek lehetséges feloldása)	62
Nagy Péter: Tények és feltételezések trencsényi téglákról	69
Novotny Béla: Egy magyarrá lett pécsi téglagyáros: Blachier Cézár	75
Petrus József és Petrus Józsefné: Balatonkiliti tégláégetői	85
Szalay István: Szerecseny és Gyömöre „téglás” évszázadai ¹	95
Szoboszlai Szabolcs: Deformálódott, összeégett „medve” és „bika” téglák	103
Szoboszlai Szabolcs: A téglagyártással kapcsolatos tárgyi emlékeink II.	109
Sváb Zoltán: Tégláégetés, téglabélyegek Dunaföldváron	113

Érdekességek...

Baszó Zoltán: A Rimanow Zdrój-i téglak története	121
Becze János: Mi lesz veled téglagyűjtemény? (Keserű Viktor és kislánya, Zselyke emlékére)	122
Borhy László, Szamadó Emese, Bartus Dávid és Delbó Gabriella: Római tetőfedő téglak Ovidius Naso ábrázolásával	123
Bugyi Attila: Weill Salamon téglái	125
Kincses László: Téglagyár Zistersdorfban	126
Kincses László: A Feneketlen-tó legendája	127
Kiss Jácint: Téglakiállítás a Hajdúszoboszlói Fazekasházban	129
Nagy Péter: Válogatás Vágújhely téglabélyegeiből	130
Nagy Péter: A gimesi Forgách téglák	133
Pribanics Dániel: A szakmári Sarlós Boldogasszony templom története	136
Sági Csaba: Bemutatkoznak a szolnoki téglák a Damjanich múzeumban	139
Sági Csaba: Scheftsik vagy Sipos?	141
Surján Levente: Kirándulás a Délvidéken ³	143
Szabó Gábor: Téglák Nagygyházáról	146
Szalay István: Sekély lett a Duna, előbújt a medve	147
Végh Zoltán: Gyórsövényház jezsuita téglái	149
Végh Zoltán: Zichy István bélyeges téglái	151
Végh Zoltán: A dorogi Szent József-plébániatemplom egyházi téglái	153

Búcsúpillantás

Pesze Balázs: Hét dombja van, mégsem Rómának hívják	155
Szalontai Árpád: Felkiáltójel a hegyek között: A tapolcai téglagyár kéménye	156

Arcképcsarnok

Becze János: Görgei Artúr a vegyész, a tábornok, és az igazgató	157
Jencsky Ernő: Pallós Ignác tabi téglagyáros és vasútépítő ²	160

Támogatóink

Abida Komba Kft., Győr	Kovács S. László, Berekfürdő
Baja Város Önkormányzata, Baja	Lannert Gábor, Pomáz
Bacskárdy István, Pozsonyeperjes	Nagy Ferenc, Csesznek
Baja Város Önkormányzata, Baja	Nagy Péter és családja, Pozsonyeperjes
Bölönyi János, Hédervár	Nemzeti Művelődési Intézet, Budapest-Tatabánya
Ciszterci Rendház, Baja	Pádimentum Stúdió Kft., Budapest
Deszecsár Tomisláv és családja, Bátmonostor	Pozsonyeperjes Önkormányzata, Pozsonyeperjes
Dunai Antalné, Székesfehérvár	Rattox Kft., Tata
GÁDOR Építőipari Tervező és Szolgáltató Kft., Kisbér	Síkvölgyi Lovarda, Tatabánya
Hataláné Zsellér Ibolya, Hódmezővásárhely	Szalay István, Vác
Hungaroseed Kft, Budapest-Nagyigmánd	Szalontai Árpád, Veszprém
Imre Sándor, Veszprém	Szevecsek Béla, Nyékvárkony
Kádár József, Budapest	Szilágyi László, Budapest
Kaleszdorfer József, Dinnyés	Zalavis Kft., Pacsa
Kertgondnok Kft., Neszmély	

továbbá:

köszönjük mindazok segítségét, akik adójuk 1%-val támogatták az egyesületünket

A szerzők címe:

Albert Zsolt, H-9026 Győr, Mező u. 6.	Nagy Péter, SK-Pozsonyeperjes, Nagy István liget 71993021
Bartus Dávid, H-1088 Budapest, Múzeum krt. 6-8.	Németh András, H-7624 Pécs, Zichy Gyula u. 10.
Bazsó Zoltán, H-2903 Komárom-Koppánymonostor, Újszállási u. 7.	Novotny Béla, H-7626 Pécs, Búza tér. 8.
Becze János, H-2339 Majosháza, Árpád u. 14.	Pesze Balázs, H-2235 Mende, Rét u. 6.
Berki Márton, H-1117 Budapest, Bogdánfy u. 5/A.	Petrus József és Petrus Józsefné, H-8600 Siófok, Korányi Sándor u. 11.
Bíró Gyöngyvér, H-2314 Halásztelek, Mária u. 27.	Pribanics Dániel, H-6300 Kalocsa, Miskei u. 2. fsz. 2.
Borhy Jászló, H-1088 Budapest, Múzeum krt. 6-8.	Sági Csaba, H-5000 Szolnok, Bokréta u. 4.
Botka Csaba, H-2170 Aszód, Kondoros tér 37.	Surján Levente, H-8617 Kőröshegy, Petőfi Sándor u. 3.
Brandschott Csaba, H-6449 Mélykút, Kossuth u. 20.	Sváb Zoltán, H-2400 Dunaújváros, Szabadság u. 13. 3/3.
Bugyi Attila, H-6600 Szentés, Bercsényi u. 114.	Szabó Gábor, H-2800 Tatabánya, Gábor Áron u. 26.
Delbó Gabriella, H-2900 Komárom, Kelemen L. u. 22.	Szalay István, H-2600 Vác, Fekete u. 57.
Deszecsár Tomisláv, H-6528 Bátmonostor, Széchenyi u. 11.	Szalontai Árpád, H-8200 Veszprém, Rózsa u. 71a.
Dibusz Ferenc, H-2899 Naszály, Thököly u. 37.	Számadó Emese, H-2900 Komárom, Kelemen L. u. 22.
Herczig Béla, H-2836 Baj, Petőfi u. 2c.	Szoboszlai Szabolcs, H-4200 Hajdúszoboszló, Papp I. u. 39.
Jencsky Ernő, H-8623 Balatonföldvár, Arany J. u. 45.	Végh Zoltán, H-2463 Tordas, Külterület 1332/4
Kincses László, (cím a szerkesztőségben)	
Kiss Jácint, H-4200 Hajdúszoboszló, Ady Endre u. 2.	
Méry Erzsébet, SK-93101 Somorja, Gazdasor 49.	

Borítóterv: Nyíró Zsolt

Szerkesztette: Herczig Béla

A szerkesztő munkatársa: Süveg Kata, Kincses László

Kiadja: MONARCHIA BTE Baj, 2019

Nyomdai előkészítés: B. Bartal Mária

Nyomta: Nec Arte Kft, Komárno

Felelős vezető: Meszlényi Szilvia

ISBN 978-963-89377-9-7

A kötet tartalma a forrás pontos megjelölésével szabadon felhasználható!

Árpád-kori tetőcserép-égető kemence a mezőhegyesi határban

Bíró Gyöngyvér

Bevezetés

Jelen dolgozat célja, hogy röviden beszámoljon egy régészeti lelőhelyen feltárt különleges objektumról, egy téglából épített égető-kemencéről, illetve annak leletanyagáról. Mivel a régészeti leletek feldolgozása még folyamatban van, s a kutatómunkának is még csak a kezdetén járunk, ez csupán egy előzetes jelentés az eddigi eredményekről.

Mezőhegyes Békés megye déli részén található, az orosházi Nagy Gyula Területi Múzeum gyűjtőterületének egyik legdélebbi települése, Battonya mellett. A most tárgyalt régészeti lelőhely – Mezőhegyes–88-as tábla (közhiteles nyilvántartási azonosító: 90289) – Mezőhegyes északi, végegyházi határában, az Élővíz-főcsatorna mentén helyezkedik el. 130 éve alakították ki az Élővíz-főcsatornát, hogy a Maros vizét fel tudják használni a cukorrépa mosásához,¹ azonban a 4–5 m mélységű és szélességű csatornát épp egy Árpád-kori lelőhelyen húzták keresztül. A csatornát napjainkban is rendszeresen használják öntözésre, a mellette fekvő területek lelőhelyhez tartozó része pedig erdészeti területként funkcionál. Ezen körülmények miatt a lelőhely állapota folyamatosan romlik, kutatása pedig nehézkes. A terület erdészeti műveléséből kifolyólag még most sincs információ a lelőhely teljes területére vonatkozóan, csupán rész-megfigyeléseket tudunk tenni. A lelőhely jelenleg általunk ismert kiterjedése nagyjából 400×300 m, és ÉNy-DK-i irányba elnyúlva jelentkezik, D-i vége áthúzódik az Élővíz-főcsatorna túlsópartjára is (1. ábra).

Ezt az Árpád-kori lelőhelyet korábban egyszer már felfedezték, azonban létezésének ténye a későbbiek során elsikkadt, és csak a közelmúltban szerezteünk róla tudomást. 2015-ben Kerekes György hívta fel rá az orosházi Nagy Gyula Területi Múzeum igazgatójának, Rózsa Zoltánnak a figyelmét, hogy itt egy Árpád-kori temető található. A lelőhely megtalálására azért kerülhetett sor, mert a csatorna kiásása során több sírt is megbolygattak, a nagyméretű árokkal jóformán félbevágták ezeket a temetkezéseket. Erről árulkodtak a 2015–2016 folyamán a csatorna partfalában megfigyelt emberi maradványok is. A sírok mellett egy téglalapítmény romjai is kibontakoztak, s elhelyezkedése alapján – mivel egy temető mellett feküdt – eleinte úgy véltük, hogy talán a temetkezési hely templomának romjai lehetnek ezek. A lelőhely ezen részén korhasztásos („csontvázas”) temetkezések, Árpád-kori téglák, kerámiatöredékek és tetőcserép-töredékek láttak napvilágot. Utóbbiak még érdekesebbé tették a lelőhelyet, mivel ebből a korszakból csak elvétve ismerünk tetőcserepet.

Egy másik téglalapítmény („B” épület) nyomaira bukkantunk a lelőhely másik, ÉNy-i végén, amelynek funkcióját egyelőre nem ismerjük. A környékén talált leletek alapján ez az objektum is az Árpád-korra keltezhető, mivel ugyanolyan téglák és kerámiatöredékek kerültek elő itt is, mint a lelőhely csatornához közeli részén.

A lelőhely egyre romló állapota miatt a csatorna régészeti érintett partszakaszán mentő feltárás vált szükségessé, amire végül 2017-ben kerülhetett sor. Az alábbiakban ennek előzetes eredményeit ismertetem röviden.

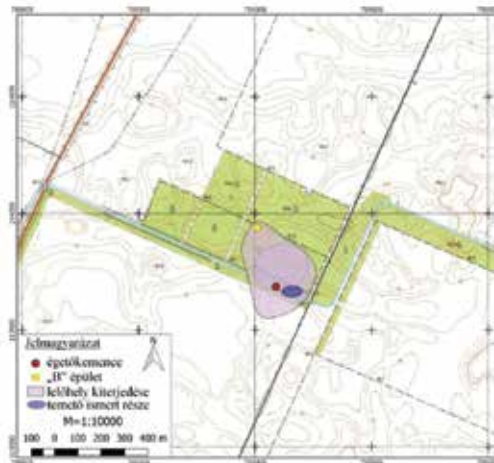
A 2017-ben feltárt Árpád-kori régészeti jelenségek

Előljáróban fontos megjegyezni, hogy a 2017. évi mentő feltárás a lelőhely kutatásának csupán első lépése volt, mivel a veszélyeztetett szakasznak is csak egy részét volt lehetőségünk feltárni a kedvezőtlen körülmények miatt. Ekkor elsősorban a téglalapítmény feltárását és dokumentálását tűztük ki célként, mivel annak partfalból kilógó falmaradványai látványosan pusztultak a folyamatos vízmosás, az időjárási tényezők, illetve a vadállomány rendszeres átgázolása folytán. Végül az ásás során sikerült feltárnunk és dokumentálnunk a téglalapítményt, a mellette elhelyezkedő hamusgödört, több temetkezést, valamint egy, az előbbi objektumoknál korábbi árokszakszt.²

A temetőrészlet

Jelen dolgozat elsősorban a téglalapítményről és a hamusgödörről, illetve ezek leletanyagáról ad áttekintést, de ezek értékeléséhez a temetkezések legfontosabb jellemzőit is fontos ismerni.

33 temetkezést tudunk megfigyelni, amelyek közül 31 sírt volt lehetőségünk kibontani, továbbá 9 csontkupac és vázmaradvány is feltárásra került. Ezek a vázmaradványok, egymásra halmozott csontok azokból a korábbi sírokból származnak, amelyeket a későbbi temetkezések során megbolygattak. Valamennyi temetkezés korhasztásos, a vázak többnyire háton, nyújtott testhelyzetben feküdtek. Mellékletet csak 7 sírban találtunk, melyek többnyire viseleti elemek (karikaékszerek) voltak. Egy esetben obulusként adott II. Béla (1131–1141) denárt találtunk,³ két esetben pedig vastárgyak kerültek elő a váz mellől, melyek a koporsó

1. ábra: Mezőhegyes–88-as tábla régészeti lelőhely elhelyezkedése

1. Tóth 1969, 120.

2. A feltárásról készített jelentés: NGyTM Régészeti Adattára 898/2017. Az ásási munkálatokban közreműködtek az orosházi Nagy Gyula Területi Múzeum munkatársai, családtagjaik és barátai, a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékének hallgatói, valamint a Kozma Ferenc Mezőgazdasági Szakképző Iskola és Kollégium diákjai. Munkájukat és a régészeti jelenségek értelmezését illető ötleteiket itt is köszönöm!

3. Anonim denár, a korábbi kutatás II. Bélához kötötte. CNH I. 74; Huszár 89; ÉH I. 48; ÁMPK II. 18.5.1.1.

2. ábra: Téglasorral fedett Árpád-kori temetkezés

összefogására szolgálhattak. Szintén a temető területéről, de szórványként került elő egy III. István (1162-1172) denár,⁴ egy vascsat és több vasszög. Fontos kiemelni, hogy több sírnál téglakeretet, téglapakolást figyelhettünk meg (2. ábra), illetve négy temetkezés esetében tetőcserep-töredéket is találtunk a keretet alkotó töredékek között, vagy a sír betöltésében. A legérdekesebb ebből a szempontból az O-35 S-50 sír téglakerete volt, amelynek egyik tagját két darab, az égetés során összeolvadt tetőcserep-töredék alkotta (3. ábra). A megfigyelt jelenségek és a leletek alapján a temető nyugati szélét tártuk fel, amelyet a 11–12. század folyamán használhattak. Bár csak a temető legnyugatibb szélén lévő sírokat vizsgáltuk, bizonyos, hogy a temető jelentős kiterjedéssel bír és északi, keleti és déli irányba is folytatódik. Mérete alapján feltehetően több kisebb település használhatta ezt a sírmezőt temetkezési helyként, ahogy erre a közelben található településnyomok is utalnak.

A téglapítvány és a hamusgödör

Az Élővíz-főcsatorna partja mentén kilátszó téglasorok már a kutatás kezdetén felkeltették érdeklődésünket, s mivel egy Árpád-kori temető mellett helyezkedett el a téglapítvány, így feltételeztük, hogy talán egy kisméretű falusi templomról lehet szó. A feltárás alkalmával először eltávolítottuk a mederkotrás során felhalmozott agyagréteget, illetve az ez alatt húzódó humuszréteget, hogy kibonthassuk az építményt. Az eredeti helyzetükben megmaradt téglafalakat vastag omladék- és törmelékréteg takarta, ami néhol az 50 cm-es vastagságot is elérte (4. ábra). A jelenség érdekességét az adta, hogy a téglák és téglatöredékek mellett nagy mennyiségben kerültek elő tetőcserep-töredékek, amelyek az Árpád-korban csak elvétve

3. ábra: A kiégetés során összeolvadt tetőcserepek

4. ábra: Az égetőkemence DK-felől, a törmelék eltávolítása előtt

fordulnak elő, régészeti leletként többnyire a késő középkortól kezdve ismerjük őket. A nagy mennyiségben jelentkező, rosszul kiégetett, deformálódott, vagyis szemmel láthatóan rontott tetőcserepek előfordulása nem korlátozódott az építmény területére, az attól ÉNy-ra lévő területet is vastagon

5. ábra: Az égetőkemence és környéke felülnézetből, a törmelék eltávolítása előtt

6. ábra: Az égetőkemence maradványai DNy-felől, a bontást követően

beterítették ezek a töredékek, illetve a feltehetően egykor az építmény részét képező tégladarabok (5. ábra).

Elvétve kerámiaedény-töredékeket is találtunk, melyek mind a 11–12. századra voltak keltezhetőek. Miután eltávolítottuk az omladék- és törmelék-összegeget – amely összességében több raschel zsáknyi tetőcserepet és téglatöredéket tartalmazott – négy falmaradvány vált láthatóvá (6. ábra). Három fal egymással párhuzamosan, ÉNy-DK-i irányban helyezkedett el, a középső falszakasz 75–75

cm-re volt a szélső falaktól. Utóbbiaknál megfigyelhető volt, hogy minden második tégl (kb. 16 cm-es közökkel) az építmény belseje felé dőlt, ami alapján boltívek indulhattak róluk. A negyedik fal erre a három falra merőlegesen húzódott, eredetileg valószínűleg lezárta azokat a DK-i részen. A legjobb állapotban az É-i fal maradt meg, a 240 cm hosszúságú falmaradványnál helyenként 5–7 téglator is megfigyelhető volt. A középső fal csupán 126 cm, a D-i pedig 41 cm hosszúságban maradt fenn. Az építmény hátulját képező, a többi falszakaszra merőlegesen elhelyezkedő falnak csak az É-i falhoz csatlakozó indítása maradt meg, azonban ez alapján kiserkeszthető volt. A falmaradványok által határolt terület 10 cm vastagon átégett, barnás-vörös színű, kemény, paticsos jelleget öltött, s az ÉNy-i végén kormos, hamus, fekete foltos volt. Az építmény eredeti mérete kb. 3×2 m lehetett és a humuszba mélyedt, mivel a sárga agyagos altalajra építették. A szélső falaknál megfigyelt bedöntött téglákon összesen 6–6 boltív támaszkodhatott, amelyek ezáltal egyfajta rostélyt alkottak az építményen belül. Az objektum mérete, a falak elhelyezkedése, a boltíves megoldás, a vastagon átégett alj és az omla-

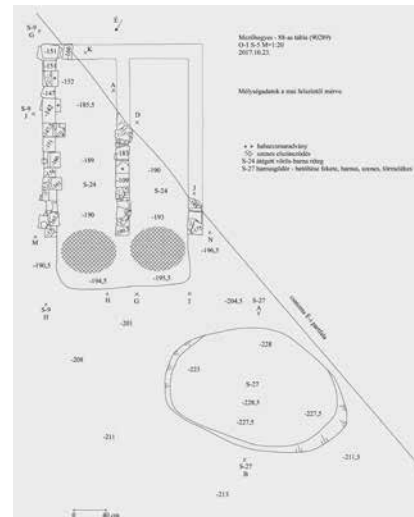
4. Anonim denár, a korábbi kutatás III. Istvánnak tulajdonította. CNH I. 157; Huszár 171; ÉH I. 85; ÁMPK II. 20.18.1.1. a2.1.

déket képező rengeteg tetőcseréptöredék alapján egy kétszatornás égetőkemencét sikerült feltárunk, ami elsősorban tetőcserép kiégetésére szolgálhatott.

A téglalapítmény funkcióját az a kb. 2x1,5 m átmérőjű gödör is jól mutatja, ami az égetőkemencétől Ny-ra helyezkedett el (7–8. ábra). A gödör a kemence nyílásától nagyjából 80 cm-re volt, így könnyedén belekotorhatták a kemence aljában összegyűlt égésterméket – ahogy azt a gödör hamus, faszenes betöltése alapján valószínűleg meg is tették. A hamusgödör leletanyagát szinte kizárólag tetőcseréptöredékek, főként apró szilánkok alkották, amelyek szintén arra utalnak, hogy az eltűzelt fa és hamu mellett a rontott példányok gyűjtésére szolgált ez az objektum.

7. ábra: Az égetőkemence és a hamusgödör együttese ÉNy-felől

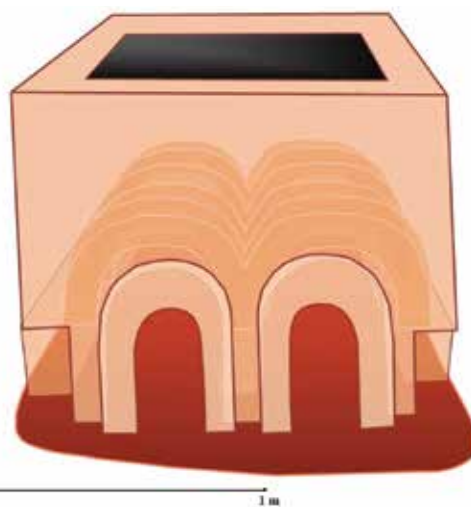
8. ábra: Összesítő felszínrajz az égetőkemencéről és a hamusgödörrel

Az égetőkemence

Egy égetőkemence feltárása már önmagában is érdekes régészeti felfedezésnek számít, azonban jelen esetben még fontosabb, hogy az objektum az Árpád-kor időszakára keltezhető. Az Árpád-kori temetőhöz közeli, de a sírokat nem bolygató elhelyezkedése, a benne fellelt hasonló korú kerámiatöredékek, a téglák mérete és kialakítása, továbbá a temetkezésekben előforduló tetőcseréptöredékek mind ugyanazt erősítik meg: az égetőkemence Árpád-kori, a temetővel – legalábbis bizonyos sírjaival – egykorú, s feltehetően a 12. század folyamán használhatták.

Az égetőkemencék funkcióját nem mindig sikerül olyan egyértelműen igazolni, mint a mezőhegyesi objektum esetében. Az omladékrétegben szinte kizárólag törött, deformálódott, rosszul kiégetett – azaz egyértelműen rontott – tetőcserepeket találtunk, s az egyik sírnál is előkerült két összeolvadt példány. Ezek alapján bizottsággal állíthatjuk, hogy a mezőhegyesi kemencét tetőcserepek előállítására használták. A különböző építőelemek kiégetésére szolgáló régészeti korú égetőkemencék kutatásának eddigi eredményeit legutóbb Jakab Attila foglalta össze.⁵ Az általa készített tipológia alapján a mezőhegyesi kemence a III/2/a típusú kemencék közé sorolható.⁶ A mezőhegyesi kemence falainak csupán legalsó részei maradtak meg, azonban a hasonló jellegű, jobb állapotban megmaradt kemencék alapján hipotézis szintjén rekonstruálható az eredeti kialakítása (9. ábra).

Különböző építőelemek előállítására több helyen is használtak ehhez hasonló, egy vagy több csatornás, rostéllyal vagy boltívvel ellátott kemencét. Franciaország, Németország, Nagy-Britannia, valamint Csehország területéről a 13–15. századból ismerünk ilyen objektumokat. Dambach-Neuenhoffenben (Franciaország) egy 14. századi kétszatornás kemencét tártak fel. Ennek falai kőből, a boltívei téglából épültek és tetőcserép égetésére használták. Korát archeomágneses vizsgálatokkal határozták meg, mivel nem találtak benne keltezőértékű leletet.⁷ A Haldenslebenben (Németország) feltárt kemence szintén kétszatornás és boltíves kialakítású volt, falai tört kövekből készültek, melyek között mészkő is előfordult.⁸ Nagy-Britanniában is használtak kétszatornás kialakítású égetőkemencéket, melyek ezen a területen főként padlótegla kiégetésére szolgáltak. Ezek a létesítmények – a mezőhegyesihez hasonlóan – a legtöbb esetben földbe süllyesztettek és kétszatornásak voltak.⁹ Számunkra is fontos megfigyeléseket tudtak tenni a North Grange-Meaux-ban (Nagy-

9. ábra: Hipotetikus rekonstrukciós rajz az égetőkemencéről

10. ábra: Árpád-kori téglák

5. Jakab 2007; Jakab 2008; Jakab 2011.

6. Jakab 2011, 140.

7. Tonezzer 2002, 106, 34. jegyzet; Schellmanns 1990, 126–128; Jakab 2008, 358–359.

8. Tonezzer 2002, 107; Jakab 2008, 359.

9. Eames 1961, 139; Jakab 2008, 359.

Britannia) feltárt égetőkemence kapcsán, ugyanis ez az építmény egy ciszterci kolostor mellett kapott helyet és több használati periódust is el lehetett különíteni a kemence létezése során. A 13. századra keltezett, boltíves kiképzésű égető-kemencében eleinte padlótéglákat, később pedig tetőcserepeket égettek, s az egyes periódusok között részben át is építették.¹⁰ Eredetileg háromcsatornás volt, azonban később a nyugati részét elfalazták annak a 13. századi tégláégető kemencének, amelyet Milovce (Csehország) területén tártak fel. Funkciójára a benne fellelt félig átégett és kiégett téglák alapján lehetett következtetni.¹¹ Bár háromcsatornás és későbbi, 15. századi volt az az égetőkemence, amit Öhringen–Michelbachban (Németország) tártak fel, sok hasonlóságot találhatunk kialakítását tekintve a mezőhegyesi égető-kemencéhez képest.¹²

Ahogy azt a dambachi kemencénél is láthattuk, az égetőkemencék használati idejének meghatározása nem mindig lehetséges, mivel olykor leletmentesek, valamint a betöltésükből előkerülő leletek nem minden esetben bírnak keltezőértékkel. A mezőhegyesi kemencénél szerencsés helyzetben vagyunk, mivel a téglák és tetőcserepek mellett a kerámiaedények töredékei is a 12. századi kelteztést támasztják alá, s a jobban keltezhető temető területén is találtunk tetőcserepeket. Ez pedig a kutatás jelen állása szerint kuriózumává emeli a mezőhegyesi objektumot, mivel eddig ezt az egy Árpád-kori tetőcserep-égető kemencét ismerjük a Kárpát-medencéből.

Tetőcserepek

Az égetőkemence területéről főként tetőcserep-töredékek és valamivel kisebb számban téglatöredékek kerültek elő, illetve pár kerámia-töredék is napvilágot látott. A kerámiák között bogrács- és fazéktöredékek szerepeltek, valamint egy edényoldalból készített orsókarika is előkerült. Valamennyi kerámia-töredék a 11–12. századra keltezhető, későbbi datálású tárgyat nem találtunk, sem a kemence, sem a hamusgödör területén. A téglák méret, alak és anyag szempontjából hasonlóak, mint a más Árpád-kori lelőhelyekről ismert téglák, többnyire 30–32 cm hosszúságúak, 16–16,5 cm szélesek és 4,5–5,5 cm vastagságúak, pelyvával, illetve egyéb növényi részekkel soványítottak, vörösre égettek (10. ábra).

A petrográfiai vizsgálatok alapján a téglagyártáshoz használt nyersanyag határozottan eltér a tetőcserepek anyagától, a különböző épületelemekhez szükséges agyag eltérő helyről származhat. Az egyes tetőcserepek egymáshoz hasonló nyersanyagból készültek, az ezekhez használt agyag valószínűleg egy nagyobb szemcséket is mozgásba hozó, magasabb áramlási sebességű folyószakaszban képződhetett. Az eltérés ellenére a téglák és a tetőcserepek anyaga is vélhetően helyi eredetű. A kiégetési hőmérséklet tekintetében változatos képet mutatnak a tetőcserepek, ez az érték 700–950°C között változik mintától függően.¹³

Valamennyi tetőcserepről elmondható, hogy vörösre égetett, törésfelületén általában szendvicses szerkezetű (vörös-szürke-vörös). A cserepek egyik oldala erősen homokos, érdes felületű. Ez az oldal minden esetben kifelé nézett volna a tetőre helyezést követően. A másik oldal, ami a tetőtér belseje felé nézne, ha felhelyeznénk, mindig sima felületű, gyakran fa eszközzel, nedves ronggyal, esetleg bőrrel való simítás nyomai, illetve olykor ujjlenyomatok láthatóak rajta. A tetőcserepeket valószínűleg nagyjából ugyanazon (esetleg más anyagból készített, de hasonló funkciót betöltő) eszközökkel alakították ki, mint a későbbi korokban: a forma, a csapó, a simító és a cserépdeszka használatának nyomait figyelhetjük meg az Árpád-kori épületkerámiákon is. Erre utal a cserepek egyik oldalán jelentkező homokréteg is: a behomokozott fordítóra tették rá a fa keretet, ami formaként szolgált. Miután ebbe belenyomták az agyagot a csapó kivágott részével megformálták a bütyköt/fület, aztán a csapó egyenes felével megfelelő méretűre vágták a bütyköt. Több esetben jól látható, hogy a bütyköt még ezt követően utólag kézzel formázták. Ezután ráhelyeztek egy másik deszkát (cserepdeszkat) és a fordítóból kifordították a cserepet, amit aztán a simítóval (ami feltehetően szintén fából készült ekkoriban), illetve a nyomok alapján nedves ronggyal elsimították a felületét. A kúpcserép is hasonlóan készülhetett, de a fordítóra vélhetően vászondarabot terítettek a forma alá, s ezt homokozták be, hogy aztán ennek segítségével kifordítsák a sámfára. A nedves cserepeket ezután hagyták megszáradni, napolták, majd kiégették.¹⁴ A petrográfiai és XRD eredmények alapján a tetőcserepek készítése esetleges lehetett, nem figyelhető meg különösebb szervezethez vagy specializáció.¹⁵

11. ábra: Tetőcserep, 1. típus

A tetőcserepek esetében már az ásatás során nyilvánvalóvá vált, hogy több típus jelenlétével számolhatunk. Teljesen ép cserep még nem került elő, így a méretadatok az eddig összeillesztett töredékekre vonatkoznak.

Az 1. típusnak két variációját is megtaláltuk a leletanyagban: nagyméretű, téglalap alakú tetőcserep, felső rövidebb oldalán bütyök, mellette lyuk. Az egyik variációnál a bal oldalon van a bütyök és a jobb oldalon a lyuk, míg a másik variációnál épp fordítva. Hossza legalább 32 cm, szélessége 21 cm, vastagsága 1,5 cm volt. A bütyök általában ötszög vagy trapéz átmetszetű, mérete 2–3 × 2,5–3 cm (11. ábra).

A 2. típus közepes méretű, trapéz alakú, rövidebb oldalának jobb felén bütyök, másik felén lyuk. Ebből a típusból is két variációt ismerünk a bütyök és a lyuk jobb vagy bal oldali elhelyezkedése alapján. Hossza legalább 16,7 cm, szélessége legalább 13–16 cm, vastagsága 2,2–2,5 cm, a bütyök mérete 2×2,5 cm (12. ábra).

10. Eames 1961, 144, Fig. 41; Jakab 2008, 360.

11. Drda 1983, 167–169; Jakab 2008, 361–362.

12. Schäfer 1982, 227; Jakab 2008, 362.

13. Kreiter et al. 2018, 85.

14. Hentz 1973, 247–248.

15. Kreiter et al. 2018, 85.

A 3. típus nagyméretű, keskeny trapéz alakú, felső és alsó végén is egy-egy lyuk kapott helyet. Olyan példány töredéke is előkerült már, amelyen nem volt lyuk. Hossza legalább 30,5 cm, szélessége 5–14,5 cm, vastagsága 1,7–1,8 cm (13. ábra).

A 4. típus kúpcserep, egy vagy két hagyma alakú díszítéssel. Hossza legalább 18,5 cm, szélessége legalább 12,5 cm, vastagsága 2 cm. A kúpcserep külső felületén valamilyen szürkés színű bevonat maradványa látható, valamelyest a rontott mázra hasonlít, azonban pontos összetétele anyagvizsgálat híján egyelőre nem ismert. Ebből a cseréptípusból mindössze egy cserépet, illetve két letört hagyma alakú díszítést ismerünk. A hagyma alakú díszek 5–6,5 x 2–3 cm méretűek. Érdekes, hogy míg az előbb ismertetett típusokat elsősorban a kemence környékén találtuk meg, az eddigi egyetlen kúpcserep a temető területéről került elő, a hagyma alakú díszeket pedig ettől függetlenül, az égetőkemence átégett alján leltük meg. Ezek a példányok – mármint a kúpcserep és a hagyma alakú díszek – nem tartoznak össze, azonban méreteik, kialakításuk és a párhuzamok alapján rekonstruálható a teljes hagymafejes díszítésű cseréptípus (14. ábra).

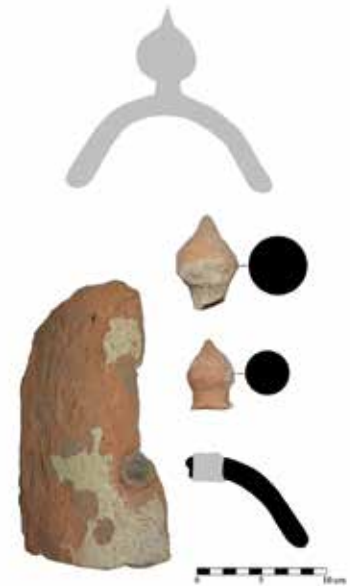
A magyarországi tetőcserepekkel kapcsolatban legutóbb Kádár József készített egy összefoglaló tanulmányt, melyben a tetőcserepek hazai megjelenési idejét a 13. századra tette.¹⁶ Hazánk területéről régészeti anyagból többnyire a késő középkorból – kora újkorból ismerünk tetőcserepeket, ezek a példányok általában a királyi központokból, városokból, illetve szerzetesrendekhez

13. ábra: Tetőcserep, 3. típus

12. ábra: Tetőcserep, 2. típus

14. ábra: Tetőcserep, 4. típus

kötődő egyházi épületek területéről kerülnek elő. Korábbi, az Árpád-korra keltezhető cserpekről csak elvétve van információ. A 13. század második fele – 16. század eleje közötti időben készülhettek azok a hódfarkú cserpepek, melyeket a Margit-szigeti domonkos kolostor környezetében tártak fel.¹⁷ Többek között Kecskeméten a Kossuth téren látott napvilágot egy 14. századi tetőcserep,¹⁸ a budai Szent György téri kútból kerültek elő 15. századi lapos és kúpcserepek.¹⁹ A budai várból,²⁰ az esztergomi várból²¹ és a diósgyőri vár területéről 15–16. századi mázas díszítésű cserpekről van tudomásunk.²² Henger, kúp, gömb és hagyma alakú elemekből összeállított kerámia tetődíszeket ismerünk Esztergomból a Malombástya feltárásából, illetve Visegrádról a királyi palotából. Előbbi a 14. század utolsó harmadára, utóbbi a 15. század második felére datálható.²³ Az 1596-ban elpusztult csomorkányi templom romjainál is sikerült tetőcserepeket feltárni, s ezeken vizsgálatokat végezni.²⁴ Középkori tetőcserepek kerültek elő a taliándörögdi templom romjainál. Ezek között egy, a mezőhegyesi példányokhoz hasonló méretű (40×21×2) is előfordult, azonban ennek keltezése nem derült ki egyértelműen a leírásból.²⁵ A felsorolt tetőcserepek a teljesség igénye nélkül kerültek említésre, azonban az talán így is jól látható, hogy többnyire a 15–16. század időszakából rendelkezünk régészeti anyaggal a tetőfedő kerámiák tekintetében.

Ezek után nem meglepő, hogy a mezőhegyesi tetőcserepek legjobb párhuzamait nem hazánk területén, hanem elsősorban Franciaországban, különböző egyházi épületek 12–15. századi építőelemei között találjuk meg. Ezek közül érdemes megemlíteni Quincy, Tanlay, Yonne, ciszterci apátság (12. század),²⁶ Vermenton, Notre-Dame templom (12–14. század),²⁷ Auxerre, Saint-

16. Kádár 2012.

17. Kádár 2012, 15.

18. Biczó 1976, 349.

19. Benda 2002, 536.

20. Duma 1958, 576.

21. Horváth 1994, 91.

22. Komáromy 1963, 172.

23. Boldizsár 2015, 284, 1–2. kép.

24. Kelemen 2002, 18.

25. Koppány 2000, 108.

26. Aumard 2009a.

27. Aumard 2017.

Étienne székesegyház (12–15. század)²⁸ és Pontigny ciszterci apátság (12. század) tetőcserepeit,²⁹ mivel a kutatás jelen állása szerint, mind méret, mind pedig kialakítás tekintetében ezek mutatják a legnagyobb hasonlóságot a mezőhegyesi példányokkal.³⁰

Összefoglalás

Habár a leletanyag feldolgozása még hátravan és csak a kutatás elején járunk, néhány megállapítást már most is tehetünk a Mezőhegyesen feltárt régészeti jelenségekre vonatkozóan. A Mezőhegyes–88-as tábla néven számontartott régészeti lelőhelyen egy Árpád-kori temetőrészletet tártunk fel, melyet az eddigi eredmények alapján a 11–12. század folyamán használhattak a környéken lakó emberek. A temetőhöz minden bizonnyal egy templom is tartozott, hiszen (Könyves) Kálmán király (1095–1116) I. törvénykönyvének 73. pontja kimondta, hogy „*Keresztények temetkezése csakis a templomok kertjében legyen.*”³¹ Bizonyára nem járunk messze az igazságtól, ha feltételezzük, hogy az égetőkemencét azért hozták létre, hogy a temetőhöz tartozó templom építőelemeit előállítsák. Nem túl gyakori, hogy a templom építéséhez szükséges téglák, tetőcserepek előállítására szolgáló égetőkemencét vagy műhelyt előbb tárják fel, mint magát az épületet, de jelen esetben erről van szó. Hogy az égető-kemencében készített tetőcserepek biztosan az Árpád-korban, feltehetően a 12. század folyamán kerültek felhasználásra, azt az égetőkemence területéről származó hasonló korú kerámiatöredékek, valamint a temető egyes sírjainál talált tetőcserep-töredékek is igazolják. A temető korát pedig a csekély számú, de jellegzetes leletek – köztük 12. századi anonim denárok – helyezik erre az időszakra. A keltezés, illetve az égetőkemence és a tetőcserepek párhuzamai alapján feltételezhető, hogy a tetőcserepek előállítási módjának ismeretét valamilyen szerzetesrenddel hozhatjuk összefüggésbe. A kemence használatának időpontja, a főként Franciaországból származó párhuzamok, valamint a régióban ismert szerzetesrendi megtelepedések (pl. egresi monostor) alapján elképzelhető, hogy a ciszterciak jelenlétével vagy hatásával számolhatunk ezen a lelőhelyen. Ez még csak egy kezdeti hipotézis, nem kizárt, hogy másik szerzetesrendről van szó, de a fentiek alapján jelenleg a ciszterci kötődés tűnik a legvalószínűbbnek.

A lelőhely mindenképp további kutatást igényel, részben a folyamatos veszélyeztettség, részben pedig az unikálisnak mondható régészeti jelenségek és leletek miatt. A jövőben szeretnénk újabb ásatást végezni a területen, hogy további információkat nyerjünk a temető kiterjedésére, használati idejére, valamint a templom elhelyezkedésére vonatkozóan.

Irodalom

- ÁMPK II.** = Tóth Csaba – Kiss József Géza (összeállította): *Az Árpád-kori magyar pénzek katalógusa II. Az anonim denárok kora.* [Opitz Numismatica 2.] Budapest : Martin Opitz Kiadó, 2018.
- Aumard – Epaud 2018** = Aumard, Sylvain – Epaud, Frédéric: *Etude archéologique des charpentes et des couvertures de la cathédrale Saint-Pierre de Lisieux (Calvados).* (Rapport de recherche) CNRS, CITERES-LAT; centre d'étude médiévale d'Auxerre. 2017. <hal-01802123>
- Aumard 2009a** = Aumard, Sylvain: Les tuiles médiévales de l'abbaye cistercienne de Quincy (Tanlay, Yonne), 2007–2008. *Bulletin de centre d'études médiévales d'Auxerre – BUCEMA* (En ligne) 13 (2009) 1–3.
- Aumard 2009b** = Aumard, Sylvain: Le PNRC « Les tuiles des monuments de l'Yonne : conservation et connaissance de la terre cuite architecturale médiévale (1ère année) » *Bulletin de centre d'études médiévales d'Auxerre – BUCEMA* (En ligne) 13 (2009) 1–4.
- Aumard 2017** = Aumard, Sylvain 2017. június 29-ei előadása. <https://www.youtube.com/watch?v=OMVLC2BuIQE&t=654s> (Letöltés: 2018.08.22.)
- Benda 2002** = Benda Judit: A Szent György tér déli oldalán feltárt középkori kút leletanyaga. *Budapest Régiségei* 35/2 (2002) 535–548.
- Biczó 1976** = Biczó Piroska: Jelentés a kecskeméti Kossuth téren végzett ásatásról. *Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei. Cumania IV. Archaeologia* (1976) 329–360.
- Boldizsár 2015** = Boldizsár Péter: Középkori kerámia tetődísz Esztergomból. *Archaeologiai Értesítő* 140 (2015) 283–286.
- CNH I.** = Réthy László: *Corpus Nummorum Hungariae. Magyar Egyetemes Éremtár I. kötet. Árpád-házi királyok kora.* Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1899.
- Drda 1983** = Drda, Miloš: Cihelna 13. století v Milevsko. *Archaeologia historica* 8 (1983) 167–173.
- Duma 1958** = Duma György: Középkori mázas kerámiák vizsgálata. *Budapest Régiségei* 18 (1958) 565–586.
- Eames 1961** = Eames, Elizabeth S.: A thirteenth-century tile kiln site at North Grange, Meaux, Beverley, Yorkshire. *Medieval Archaeology* Volume 5 Issue 1 (1961) 137–168.
- ÉH I.** = Unger Emil: *Magyar éremhatározó I. kötet (1000–1540).* Budapest : Ajtósi Dürer Kiadó, 1997.
- Hentz 1973** = Hentz Lajos: A népi tégl- és cserépvetés Mezőberényben. *Békési Élet* 8. évf. 2. szám. (1973) 237–252.

28. Sapin et al. 2006; Aumard 2017.

29. Aumard – Epaud 2018, 100.

30. Franciaországban az utóbbi években újabb lendületet kapott a középkori tetőszerkezetek, s különösen a tetőcserepek kutatása. Külön kutatócsoport dolgozik azon, hogy a sokszor még eredeti állapotukban, az adott középkori épület tetején in situ elhelyezkedő középkori cserepek felmérjék, illetve különböző természettudományos módszerek segítségével vizsgálják és keltezzék. Az ilyen jellegű kutatásokat sokszor az épületek felújításával, restaurálásával párhuzamosan végzik, ezáltal a helyreállítások már az így kapott eredményeket figyelembe véve tudják elvégezni a javításokat, pótlásokat (Aumard 2009b, 1–3; Aumard – Epaud 2018).

31. Makk – Thoroczkay 2006, 189.

- Horváth 1994** = Horváth István: 123/3. Esztergom – vár. In: Wollák Katalin (szerk.): *Az 1992. év régészeti kutatásai*. Budapest : Magyar Nemzeti Múzeum, 1994. 91–92.
- Huszár 1979** = Huszár, Lajos: *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*. (Huszár) Budapest – München : Corvina Kiadó – Ernst Battenberg Verlag, 1979.
- Jakab 2007** = Jakab Attila: *Téglaégető kemencék az írott forrásokban. A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve XLIX* (2007) 325–332.
- Jakab 2008** = Jakab Attila: *Égetőkemencék az európai régészeti anyagban. A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve L* (2008) 357–366.
- Jakab 2011** = Jakab Attila: *Téglaégető kemencék a középkori Magyarországon. A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve LIII* (2011) 131–160.
- Kádár 2012** = Kádár József: *A magyarországi tetőcserepek fajtái*. In: Herczig Béla (szerk.): *Tetőcserepek és téglák* [Jeles téglák, jeles emlékeink 6.] Baj : MONARCHIA BTE, 2012. 5–82.
- Kelemen 2002** = Kelemen Éva: *Hely-, tájtörténeti és tájökölógiai kutatások egy elpusztult középkori mezőváros (Csomorkány) területén*. In: Tolnay Gábor (szerk.): *Ember és környezet. Tudományos ülésszak 1999. november 22–23-án Szolnokon*. [A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok közleményei 58.] Szolnok : A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2002. 17–29.
- Komáromy 1963** = Komáromy József: *A diósgyőri vár rondellájában 1958-59-ben végzett régészeti kutatás. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 3* (1963) 151–181.
- Koppány 2000** = Koppány Tibor: *Kralovanszky Alán taliándörögdi templomrom ásatása*. In: Regénye Judit (szerk.): *Kralovanszky Alán Veszprém megyei kutatásaiból*. Veszprém : Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság és Veszprém Megyei Múzeumok Baráti Köre, 2000. 101–137.
- Kreiter et al. 2018** = Kreiter Attila – Skoda Péter – Kristály Ferenc – Kelemen Éva: *Mezőhegyes 88-as tábla lelőhely Árpád-kori téglá- és tetőcserep töredékeinek petrográfiai vizsgálata*. In: Bíró Gyöngyvér – Katona-Kiss Attila – Rózsa Zoltán (szerk.): *Fémek a földből I / Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából* 19 (2018) 77–85.
- Makk – Thoroczkay 2006** = Makk Ferenc – Thoroczkay Gábor (szerk.): *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemlről*. [Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 22.] Szeged : Szegedi Középkorász Műhely, 2006.
- Sapin et al. 2006** = Sapin, Christian – Aumard, Sylvain – Büttner, Stéphane – Hansen, Heike: *Auxerre (Yonne), la cathédrale Saint-Étienne. Bulletin de centre d'études médiévales d'Auxerre – BUCEMA (En ligne) 10* (2006) 1–11.
- Schäfer 1982** = Schäfer, Hartmut: *Zwei Ziegelöfen in Öhringen-Michelbach, Hohenlohekreis. Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg* 1982 (1983) 225–229.
- Schellmanns 1990** = Schellmanns, René: *Four de tuilier*. In: *Vivre au Moyen Âge*. Ausstellungskatalog. Strasbourg 1990. 126–128.
- Tonezzer 2002** = Tonezzer, Lucia: *Mittelalterliche Ziegelbrennöfen*. In: Ralph Röber (Hrsg.): *Mittelalterliche Öfen und Feuerungsanlagen. Beiträge des 3. Kolloquiums des Arbeitskreises zur archäologischen Erforschung des mittelalterlichen Handwerks*. [Materialhefte zur Archäologie in Baden-Württemberg. Heft 62.] Stuttgart 2002. 101–113.
- Tóth 1969** = Tóth István: *Mezőhegyes szorosabban a mezőhegyesi állami gazdaság története*. Összeállította: Tóth István mezőhegyesi ref. lelkész (Gépirat, 1969)

Víz- és hőszigetelés poliuretán habbal

+36 20 222 0107

Kapcsolat:
Cím: Bartók Béla u. 41. fsz. 4. 9024, Győr
Tel./Fax: +36 96 518 119
Mobil: +36 20 222 0107
e-mail: pur@purizolacio.hu
Web: www.purizolacio.hu
www.purizolacio.eu

Bacskárdy István
+36 20 222 0107